

УДК 332.1: 338.43 (447)

Яценко О.В., к.е.н., доцент

Черкаський державний технологічний університет

**ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ПОТЕНЦІАЛОМ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ
ТА СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ**

В статье рассмотрена степень использования потенциала конкурентоспособного и устойчивого развития сельскохозяйственных регионов Украины, в частности инновационной ее составляющей. Изложены основные пути эффективного использования потенциала сельских регионов для обеспечения продовольственной безопасности.

Ключевые слова: конкурентоспособность региона, потенциал конкурентоспособности, устойчивое развитие, инновации, инновационное развитие.

In the article the extent of the use of the potential of competitive and sustainable development of agricultural regions of Ukraine, particularly its innovative component is considered. The basic ways of effective use of the potential of rural areas to ensure food safety are stated.

Key words: competitiveness of a region, competitiveness potential, sustainable development, innovations, innovative development.

Удосконалення механізмів управління аграрною економікою є основою сталого розвитку сільських регіонів. При цьому інноваційна складова процесів управління має визначальний характер. Зокрема, встановлено, що в промислово розвинених країнах приріст валового внутрішнього продукту все більшою мірою пов'язаний з інноваціями і технологічним прогресом. В країнах СНД, зокрема в Україні, ж інноваційний потенціал агропродовольчого комплексу, за різними оцінками, використовується в межах 4-5 %, тоді як в США цей показник становить більше 50 % [1]. Особливу тривогу викликає збільшення технічного та технологічного відставання українського сільського господарства від розвинених країн світу, що вкрай небезпечно в умовах СОТ. Зростає імпорт ряду основних видів продовольства, в той час як вітчизняні сільгосптоваровиробники відчують значні труднощі зі збутом виробленої ними продукції у зв'язку з низькою конкурентоспроможністю останньої. Не відпрацьовані механізми ефективної взаємодії підприємств різних форм власності та різних сфер економіки сільських регіонів, що знижує керованість сільськогосподарської галузі та агропродовольчого комплексу в цілому. Зазначені обставини свідчать про необхідність підвищення інноваційного потенціалу сільських регіонів та вдосконалення організаційно-економічного механізму розвитку в них інноваційно-інвестиційних процесів.

Інноваційний процес в АПК – це постійний, безперервний процес перетворення окремих технічних, технологічних, агрохімічних, біологічних та організаційно-економічних ідей і наукових варіантів вирішення певного практичного завдання з метою переходу галузей та підприємств АПК на якісно новий рівень виробничого процесу.

Нині більшість вітчизняних агропідприємств неспроможні виробляти високоякісну й конкурентоспроможну продукцію. Це є результатом таких негативних явищ, як: застарілий машинно-тракторний парк, диспаритет цін на продукцію промисловості та сільського господарства, постійне зростання цін на пально-мастильні матеріали, недосконала кредитно-фінансова система і законодавча база, обмеженість інформаційних ресурсів, втрата висококваліфікованих працівників тощо [2].

Механізм реформування аграрного сектора економіки було визначено Указами Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення земельної реформи у сфері сільськогосподарського виробництва» (10.11.1994 р.) та «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки» (03.12.1999 р.).

Відповідно до Закону України від 18 жовтня 2005 року № 2982-IV «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» основними напрямками вдосконалення системи державного регулювання в аграрному секторі є:

- реформування системи органів виконавчої влади, що здійснюють державне регулювання аграрного сектора, шляхом перегляду та чіткого розмежування їх повноважень і запровадження прямої підпорядкованості, починаючи з районного рівня, наближення її до стандартів Європейського Союзу;
- розроблення та впровадження з урахуванням положень загальнодержавних програм регіональних програм розвитку аграрного сектора;
- спрямування діяльності органів виконавчої влади на посилення стратегічного аналізу, прогнозування та моніторингу, інспекційних і контрольних функцій.

З метою вирішення широкого кола практичних проблем у соціальній сфері села та АПК, які перешкоджають нормальному розвитку цього сектора економіки України, на початку 2007 року Кабінетом Міністрів України розроблено проект Комплексної програми підтримки розвитку українського села на період до 2015 року. Програма спрямована на формування комплексу основних заходів щодо розв'язання соціальних проблем та забезпечення сталого розвитку сільських територій, підвищення ефективності функціонування аграрного сектора економіки.

Аграрна і агропромислова політика, розвиток різних форм господарювання потребують всебічно обґрунтованого і економічно виваженого підходу. Ми згодні з академіком І.І. Лукіновим, який зробив вагомий внесок у розвиток аграрної думки, досягнення продовольчої безпеки України і вважав, що науковою основою такої політики є моделювання процесу реформування виключно за критеріальною оцінкою приросту ефекту – збільшення виробництва і глибокої промислової переробки продукції, зниження її собівартості, формування на ринковій основі необхідних доходів для сплати податків, створення внутрігосподарських фондів накопичення і споживання, які є реальним фінансовим джерелом структурного і технологічного оновлення діючих і створення нових виробництв, поповнення бюджетних надходжень, розширене відтворення під споживчий попит всього АПК. Так закладається надійний фундамент збалансованості внутрішнього продовольчого ринку і збільшення експортних можливостей [3].

На сьогоднішній день, без сумніву, немає теми, актуальнішої та глибшої для дослідження, аніж сталий розвиток. Тому не дивно, що найрізноманітнішим її аспектам присвячено безліч наукових праць вітчизняних та зарубіжних науковців. Серед них В.А. Голян, Л.С. Гринів, Н.В. Караєва, О.Л. Попова, П.Т. Саблук, Т.Ю. Туниця, Г.В. Черевко та інші. На державному, регіональних і локальних рівнях для реалізації основних ідей і принципів зрівноваженого розвитку затверджено та перебувають у стадії розробки чи реалізації концепції, програми та інші нормативно-правові акти. Серед них слід окремо зупинитися на проекті Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року (далі – Програма), розробленої авторським колективом Міністерства аграрної політики України та Національним науковим центром «Інститут аграрної економіки» на основі Концепції Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 р., схваленої Розпорядженням КМУ від 3 лютого 2010 р. № 121-р.

Відтак, метою Програми є забезпечення зрівноваженого розвитку сільських територій, підвищення рівня життя сільського населення, охорона навколишнього природного середовища, збереження природних, трудових і виробничих ресурсів, підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити ряд завдань, серед яких важливе місце відведено створенню сприятливих умов для проживання населення на сільських територіях, а також забезпечення охорони навколишнього природного середовища та екологічної безпеки. Це і є еко-соціальна складова, еко-соціальні орієнтири програми.

Зазнало істотних змін і формулювання категорії «сталий розвиток», під яким запропоновано розуміти «стабільний соціально-економічний розвиток територій сільських поселень і відповідних міжселищних територій», а також «збільшення обсягу виробництва сільськогосподарської продукції, включаючи продукцію товарного рибництва, підвищення ефективності сільського господарства, досягнення повної зайнятості населення та підвищення рівня життя сільського населення, охорону навколишнього середовища, раціональне використання земель та інших природних ресурсів».

Законодавство визначає цілі державної аграрної політики:

- 1) підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції, забезпечення якості продовольчих товарів, споживаних населенням України;
- 2) забезпечення сталого розвитку територій сільських поселень і відповідних міжселищних територій;
- 3) збереження та відновлення природного середовища, захисту територій традиційного природокористування корінних нечисленних народів і відтворення природних ресурсів, використовуваних для потреб сільськогосподарського виробництва;
- 4) забезпечення ефективного функціонування ринку сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства, розвиток його інфраструктури.

На думку автора, запропонована в концепції модель аграрної політики не є достатньо перспективною, оскільки в ній відсутні такі найважливіші цілі, як стимулювання науково-технічного прогресу та інноваційної активності в агропромисловому комплексі, розвиток процесів агропромислової інтеграції, горизонтальної інтеграції та вертикальної кооперації, гарантування продовольчої безпеки і незалежності та ін.

В умовах глобалізації агропродовольчий сектор повинен бути ефективно керованим сектором економіки, який динамічно розвивається. В більшості регіонів країни аграрна політика сприяла розвитку господарств населення і фермерських господарств [3; 4]. Але, на нашу думку, продовольчу безпеку

держави в змозі забезпечити лише великі агропромислові підприємства. Необхідне розумне поєднання різних форм господарювання в агропромисловому секторі, дотримання пропорційності в розвитку національної економіки.

Для гарантування продовольчої безпеки України як члена СОТ, недопущення надконцентрації сільськогосподарських угідь, що створює загрози національній безпеці держави при знятті мораторію на купівлю-продаж земель сільськогосподарського призначення, підтримуємо думку багатьох вчених, які вважають за доцільне внести відповідні зміни до Законів України «Про оренду землі», «Про оподаткування прибутку підприємств» та інших нормативно-правових актів.

Сучасний курс державної агропромислової політики слід спрямувати на виконання таких вимог:

- максимально ефективно використовувати накопичений раніше основний капітал, припинивши його руйнування;

- повернути економічний механізм регулювання доходів і витрат товаровиробника у напрямі забезпечення нормального відтворювального процесу темпами, які відповідають збалансованості ринкового попиту і пропозиції. Поряд з регулюючою функцією держава, у свою чергу, повинна посилити законодавче врегулювання і контроль через банківсько-фінансову систему за процесами грошового обігу, платіжною дисципліною, підтримкою розвитку пріоритетних сфер шляхом активного використання цінного, кредитного, податкового і бюджетного механізмів. Зокрема, за досвідом економічно розвинених країн, ввести цінову підтримку доходів сільськогосподарських товаровиробників, усунувши цінові диспропорції в товарообміні між промисловістю і сільським господарством, між містом і селом;

- повернути національну промисловість на першорядне забезпечення потреб АПК, випуск конкурентоспроможних технологічних систем для землеробства і тваринництва в різних формах і умовах господарювання, а також випуск сучасних технологій для промислової переробки сільськогосподарської сировини. В цьому напрямі треба здійснювати активну політику розвитку ринкової інфраструктури специфічного, капітало- і наукомісткого продовольчого ринку;

- ввести чіткішу і жорсткішу систему макроекономічного регулювання і управління, враховуючи особливості АПК, зокрема в сільському господарстві, а також систему мікроекономічного управління в усіх формах господарювання;

- активізувати політику захисту внутрішнього продовольчого і технологічного ринку від зовнішньої експансії, яка паралізує національне товаровиробництво. Зовнішньоекономічну діяльність доцільно спрямувати на створення національних виробництв за рахунок спільного або навіть іноземного капіталу на території своєї країни з випуском конкурентоспроможної продукції.

У запропонованій автором концепції в основу покладена ідеологія інноваційних перетворень, верховенство в якій займають соціальні фактори економічного розвитку сільських регіонів, розвиток конкуренції та конкурентоспроможного середовища регіону, зростання добробуту сільського населення, розвиток і підтримка агропромислового підприємництва в регіоні, формування макроекономічного та інфраструктурного середовища діяльності суб'єктів агропродовольчих ринків.

Розвиток сільського господарства провідних держав світу здійснюється за інвестиційно-інноваційною моделлю, що обумовлено зростаючою потребою у продовольчих ресурсах високої якості та підвищенням вартості їх виробництва.

Відповідно до прогнозів ООН, до 2050 року зростання споживання прогнозується до 3130 ккал на одну людину за добу, що значно більше за сучасний рівень у 2700 ккал на добу в середньому. З урахуванням цього прогнозується зростання світового попиту на основні продукти харчування. Так, зростання світового виробництва пшениці у 2020 р. прогнозується до 806 млн. т, а в 2050 р. – 950 млн. т (проти 682 млн. т у 2009/2010 рр.). Виробництво молока досягне 1222 млн. т, що майже в 1,8 разу більше, ніж у 2008 р., а виробництво і споживання яловичини до 2050 р. може зрости більш ніж на 60 %, свинини – на 77 %, м'яса птиці – у 2,1 разу. Також звертає на себе увагу стійка тенденція до зростання використання продовольчих ресурсів на виробництво біопалива та як альтернативних джерел енергії, що є наслідком підвищення цін на нафту і природний газ.

Зазначене повною мірою відноситься до АПК України, актуальність інноваційної моделі розвитку якого зумовлюється як зростанням попиту на сільськогосподарську продукцію – основу продовольчої безпеки, розвитком ринку біопалива, так і стрімким впливом науки та нових технологій, що відбувся протягом останніх 20-30 років. Нові технології докорінно і швидко спонукали до піднесення рівня розвитку провідних вітчизняних сільськогосподарських підприємств. Тому зволікання із впровадженням інновацій у виробництво є неприпустимим, оскільки спричинює гальмування його розвитку та економічну деградацію.

Відповідно до визначення [5] інновації – «це нововведення в галузі техніки, технології, організації праці та управління, що ґрунтуються на використанні досягнень науки і передового досвіду, а та-

кож використанні цих нововведень в самих різних областях і сферах діяльності». Роль інноваційних процесів суттєво зростає в умовах перехідної економіки, яка характеризується нечіткістю стратегії розвитку, різноманіттям економічних суб'єктів, низьким виробничим потенціалом АПК і обмеженістю можливостей державної підтримки.

Стосовно сільських регіонів суттєве значення мають інновації в агропромисловому виробництві, у соціальній сфері, в управлінні розвитком регіону в цілому. Відповідні проблеми і підходи до їх розв'язання інтенсивно обговорюються в науковій літературі. Далі міститься їх системний аналіз. Специфіка інновацій у сучасному аграрному виробництві визначається такими його особливостями [6; 1]: різноманітність видів сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки, істотна різниця в технологіях їх обробітки і виробництва; значна залежність технологій виробництва в сільському господарстві від складних природних і погодних умов; високий ступінь роз'єднаності сільськогосподарського виробництва і суттєві відмінності виробничих умов по окремих регіонах; відособленість сільськогосподарських товаровиробників від організацій, які виробляють науково-технічну продукцію; множинність різних форм та зв'язків сільськогосподарських товаровиробників з інноваційними формуваннями; відсутність чіткого і науково-обґрунтованого організаційно-економічного механізму передачі досягнень науки сільськогосподарським товаровиробникам і, як наслідок, істотне відставання галузі по освоєнню інновацій; низький рівень менеджменту, орієнтований в більшості сільськогосподарських підприємств скоріше на виживання і адаптацію, ніж на довгостроковий розвиток. Обмеження по попиту на продукцію АПК, пов'язані з купівельною спроможністю населення, негативно позначаються на функціонуванні АПК, знижують його інвестиційну привабливість і стримують розвиток інноваційного процесу. Негативно впливає також доступність і низька вартість екстенсивних факторів, таких як праця, недовикористані виробничі потужності.

Серед напрямів інвестиційно-інноваційної моделі розвитку АПК особливе місце посідають чотири основні: селекційно-генетичний; виробничо-технологічний; організаційно-управлінський; соціологічний. Серед перелічених у найближчій перспективі (десять років) особливого значення набуватимуть селекційно-генетичні інновації, необхідні для введення у виробництво сортів і гібридів, стійких до несприятливих умов, хвороб і шкідників; у тваринництві – створення порід м'ясної худоби, у птахівництві – нових кросів птиці високої продуктивності. У технологічній сфері все більшої актуальності набуває використання ресурсощадних технологій.

Основним ініціатором новацій для сільського господарства є мережа науково-дослідних інститутів НААНУ і Міністерства аграрної політики та продовольства України. Найбільш поширеними інноваціями є: нові сорти та гібриди рослин і породи тварин, штами мікроорганізмів, марки і модифікації сільськогосподарської техніки, технології, хімічні та біологічні препарати (вакцини), економічні розробки (документально оформлені методики, різні рекомендації тощо).

Впровадженню новацій перешкоджає сучасний стан науково-дослідних установ, матеріально-технічна база яких зношена, не вистачає приладів для досліджень, особливо з найбільш наукомістких напрямів, зокрема біотехнології.

Внаслідок довготривалості етапів розробки й апробації фундаментальних інновацій у сільському господарстві результати наукових досягнень у селекції сільськогосподарських культур дають максимальну віддачу через 15-20 років від початку фінансування кожного окремого напрямку наукової роботи, а в селекції порід тварин – 20-30 і більше років. Впровадження та ринкове освоєння новацій значно стримується відсутністю достовірної та повної інформації про новітні вітчизняні наукові розробки в галузі сільського господарства.

Вагомого значення у розвитку інноваційної діяльності, зокрема в агропромисловому комплексі, набуло прийняття ряду нормативно-правових актів, зокрема 4 липня 2002 року Закону України «Про інноваційну діяльність».

Відповідно до положень зазначеного закону інновації – новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоспроможні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери [7].

Так, якщо понад 70 % обсягу (у грошовому вимірі) продукції підприємства за звітний податковий період – це інноваційні продукти і (або) інноваційна продукція, таке підприємство (об'єднання підприємств) будь-якої форми власності визнається інноваційним. Інноваційне підприємство може функціонувати у вигляді інноваційного центру, бізнес-інкубатора, технополіса, технопарку тощо.

З метою забезпечення інноваційної моделі розвитку економіки, зокрема агропромислового комплексу, та підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках 8 вересня 2011 року було прийнято Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяль-

ності в Україні» [10]. Пріоритетні напрями розділені на стратегічні (на період до 10 років) і середньострокові (на період до 5 років).

У Проекті Концепції Загальнодержавної програми сталого розвитку сільських територій до 2020 р. (далі – Концепція) зазначається, що головною складовою в розбудові аграрного сектора економіки є комплексний розвиток сільських територій, спрямований на стабільне забезпечення збалансованого розвитку виробництва і поселенської мережі на основі формування належного екологічнобезпечного середовища проживання, праці та відпочинку населення.

Серед основних положень Концепції слід підкреслити такі:

- забезпечення гармонійного поєднання великих, середніх і малих сільськогосподарських структур та різних форм господарювання, створення для них рівних економічних умов виробництва; всебічне сприяння розвитку кооперації малих формувань і вертикальної інтеграції, диверсифікації діяльності суб'єктів господарювання;
- заохочення молоді до організації та ведення фермерських та інших господарств сімейного типу, оволодіння нею навиками, необхідними для диверсифікації місцевої економіки;
- стимулювання розвитку різноманітних видів несільськогосподарської діяльності та збільшення робочих місць на селі.

Такий підхід, безумовно, відповідає принципам реалізації права на підприємницьку діяльність і у взаємозв'язку з правом приватної власності фізичних та юридичних осіб становить правову основу ринкової економіки. Впровадження Загальнодержавної програми сталого розвитку сільських територій створює сприятливий ґрунт для реалізації населенням у процесі підприємницької діяльності таких його конституційних прав: на користування природними об'єктами права власності народу (ст. 13, ч. 1); на державний захист прав усіх суб'єктів права власності та господарювання, соціальну спрямованість економіки (ст. 13, ч. 1); володіння, користування, розпорядження своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності (ст. 41); право на працю (ст. 43) [8].

Забезпечення сталого розвитку сільських територій є комплексною проблемою і можливе за умов:

- макроекономічної стабільності;
- збалансованого розвитку економіки;
- забезпечення економічного зростання в сільському господарстві;
- розширення несільськогосподарської зайнятості в сільській місцевості;
- досягнення на селі соціально близьких до міських умов отримання доходів і громадських благ;
- поліпшення умов доступу господарюючих суб'єктів, які ведуть підприємницьку діяльність на селі, до ринків матеріально-технічних, кредитних, інформаційних, інших ресурсів;
- формування в сільській місцевості інститутів громадянського суспільства, що забезпечують захист економічних і соціальних інтересів різних груп сільського населення;
- здійснення програм поліпшення екологічної ситуації в сільській місцевості.

Актуальним завданням є подолання адміністративної роз'єднаності в управлінні сільськими територіями та посилення координації в забезпеченні сільського розвитку між: міністерствами і відомствами, державними, регіональними та місцевими органами влади; органами державної та муніципальної влади, громадськими та комерційними організаціями, об'єктами бізнесу та населенням.

Найбільш повно і обґрунтовано, на нашу думку, сутність інноваційних підходів до розвитку АПК і класифікація нововведень у цій сфері розкриті російським академіком Е.Н. Крилатих [9]. Нею виділено такі основні класи інновацій: селекційно-генетичні; виробничо-технологічні; організаційно-управлінські та економіко-соціо-екологічні, а також встановлено, що кожний клас має свою специфіку і різну силу впливу на підвищення конкурентоспроможності виробництва, зниження витрат, вирішення екологічних проблем і соціальний розвиток. Стосовно проблем управління конкурентоспроможністю сільських регіонів та з урахуванням розглянутих у даній роботі підходів найбільший інтерес становлять останні три типи інновацій, сутність і склад яких розкрито в цитованій роботі Е.Н. Крилатих:

«Виробничо-технологічні інновації – це нововведення, які, будучи результатами наукових, в тому числі селекційно-генетичних, розробок, знаходять своє практичне застосування у виробництві нових видів сільськогосподарської та продовольчої продукції, забезпечують істотне поліпшення якості традиційної продукції. До цього ж типу інновацій належать нові технології проведення сільськогосподарських робіт, застосування нових методів утримання худоби, технології зберігання та переробки сільськогосподарської сировини, які забезпечують підвищення і збереження біологічно цінних якостей продукції, зниження її ресурсоемності.

Організаційно-управлінські інновації включають в себе інституційні нововведення при формуванні принципово нових організаційно-правових структур інтегрованого типу (агрохолдинги, агрофір-

ми, технопарки тощо); створення інформаційно-консультаційних систем. У практичній діяльності господарюючих суб'єктів нововведення включають сферу менеджменту, логістики, застосування інформаційних технологій, нових методів маркетингової діяльності та ін. Організаційно-управлінські нововведення набувають особливого значення в перехідні періоди, коли здійснюються структурні трансформації, проводяться аграрні реформи.

Економіко-соціо-екологічні інновації – нововведення в системах економічних і соціальних відносин, в регулювання виробництва і ринку, у комплексному розвитку сільських територій, а також застосування нових методів підтримання екологічної рівноваги».

Для успішної реалізації інноваційної політики необхідне створення певних соціально-психологічних умов, що забезпечують розуміння усіма суб'єктами інноваційних взаємодій в АПК, значення і ролі інноваційних процесів як одного з найважливіших чинників економічного розвитку галузі.

Як цілком справедливо вважає Е.Н. Крилатих, інноваційне регулювання має будуватися на системному застосуванні сучасних методів стратегічного менеджменту, цілеспрямованого маркетингу в сфері інновацій. Не менш важливі методи розробки бізнес-планів для реалізації інноваційних та пов'язаних з ними інвестиційних проектів на рівні конкретних підприємств. Найважливішою складовою частиною регулювання є поєднання державних (бюджетних) і приватних джерел фінансування інноваційних проектів. Особливе місце належить венчурним фондам, які призначені для фінансування потенційно високоефективних, але ризикованих інноваційних проектів. Всі ці елементи, об'єднані в систему, становлять інноваційні за своїм характером основи сучасного регулювання інноваційного розвитку АПК [9].

Успішна реалізація інноваційної політики неможлива без формування законодавчих, нормативно-правових механізмів, що реалізують інноваційну діяльність в АПК.

Відповідно до перелічених вище нормативних актів розвиток інноваційних процесів в АПК має здійснюватися різними відомствами, при цьому механізми виконання і контролю не конкретизуються. Зазначена обставина, а також укорінене в певних фінансових структурах уявлення про сільське господарство як «чорну дірку» призводило протягом останніх 20 років до зниження фінансової підтримки села з державного бюджету. Все це сприяло погіршенню стану наукового і технічного потенціалів АПК за всіма складовими.

На сучасному етапі особливу увагу слід приділити активізації діяльності аграрних наукових організацій і поліпшенню якості наукових досліджень на основі високоякісних інновацій, що дозволяють при їх освоєнні значно підвищити ефективність агропромислового виробництва. В умовах недостатнього фінансування науково-технічної сфери АПК і браку коштів у сільгосптоваровиробників для розвитку інноваційних процесів важливо, по-перше, визначити напрямки як щодо створення, так і для освоєння малозатратних технологій безпосередньо у виробництві, а по-друге, необхідно задіяти механізм вбудовування аграрної науки безпосередньо в структуру аграрних ринків. Для цього доцільно створити спеціальний ринок інновацій, що має сприяти їх просуванню не тільки на вітчизняний, а й на зарубіжні ринки науково-технічної продукції, а також державне стимулювання венчурного підприємництва з метою залучення іноземних інвестицій.

Одночасно слід відновити і вдосконалити планування інноваційної діяльності з урахуванням не тільки створення інновацій, а й розробки планів їх освоєння безпосередньо у виробництві [6].

За ініціативи Української академії аграрних наук і Міністерства аграрної політики та продовольства України з метою впорядкування системи наукового забезпечення агропромислового виробництва АР Крим та областей України, підвищення рівня інноваційних перетворень в аграрному секторі економіки, дієвого впливу аграрної науки на конкурентоспроможність галузей сільського господарства в кожному регіоні України створені центри наукового забезпечення агропромислового виробництва (АПВ).

Основною ідеєю їх створення було прискорення інноваційних процесів в АПВ шляхом об'єднання зусиль наукових, освітніх установ, виробничих структур аграрного профілю регіонів щодо застосування досягнень аграрної науки на виробництві, трансферу інновацій агроформуванням різних форм господарювання, вдосконалення взаємодії з науково-методичними центрами та провідними галузевими науковими установами НААН, науково-консультаційного та інформаційного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників, поширення передового досвіду та підвищення їх рівня знань. Зміну кількості наукових організацій за 9 років можна спостерігати на рис. 1.

Усі Центри мають використовувати у своїй діяльності інтернет-технології: електронну пошту, електронний документообіг. Центри повинні розробляти та постійно редагувати свої Web-сторінки. Окремі з них на своїх сторінках мають розмістити торгові майданчики, форуми та ін. За фінансової підтримки Національної асоціації сільськогосподарських дорадчих служб розроблено і впроваджено Web-сайт Української академії аграрних наук. В теперішній час він виконує в основному представницькі функції, проте в найближчому майбутньому його буде доопрацьовано як інструмент з поширення

нових знань – сортів, гібридів, порід, технологій, препаратів, машин, механізмів та ін., що пропонуються аграрною наукою агропромислового виробництва.

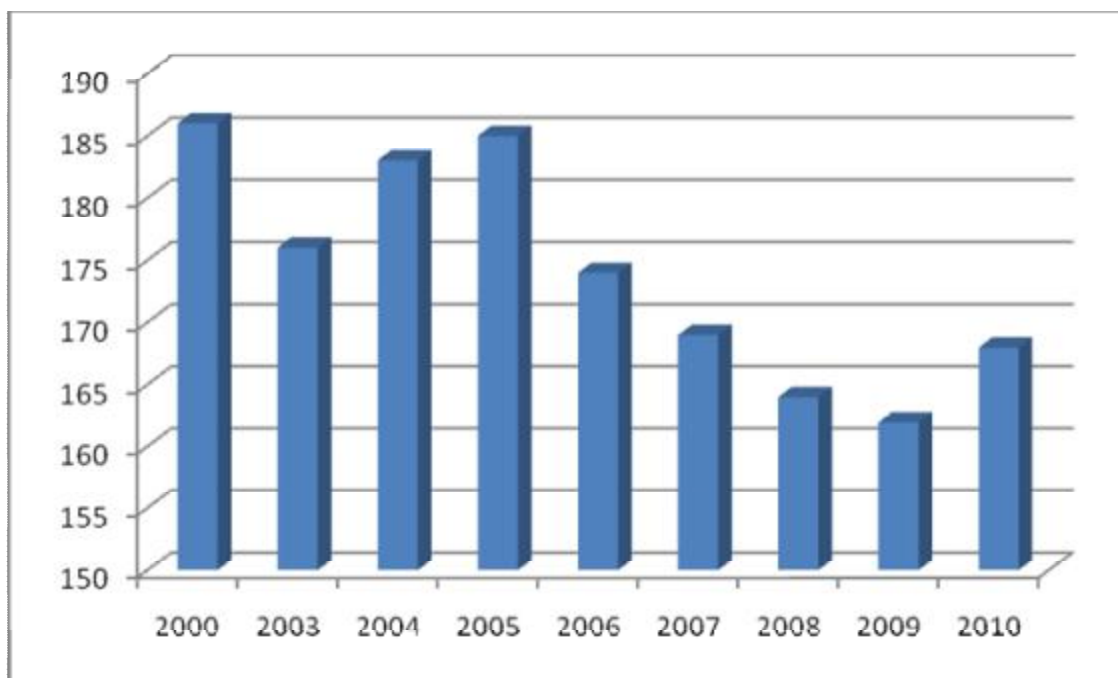

Рис. 1. Кількість наукових організацій сільськогосподарських галузей, од.

Результати діяльності регіональних центрів наукового забезпечення АПВ засвідчують, що цей напрям реформування в аграрній науці себе виправдав. Ці центри нині є головними координаторами і виконавцями здійснення науково-технічної політики в аграрному секторі економіки держави на регіональному рівні розвитку АПВ [10].

Отже, на сьогодні традиційних напрямів розвитку економіки недостатньо, тому для стабільного соціально-економічного зростання України необхідним є перехід до інноваційної моделі розвитку та постійного нарощування інноваційного потенціалу країни. Але в Україні цей фактор використовується неповністю, за рахунок бюджету в 2009 році фінансувалося 1,1 % всіх впроваджених інновацій, а впродовж 2010 та 2011 років не було витрачено жодної гривні. На рівні держави потрібно здійснити повну переорієнтацію в бік прогресивного розвитку із використанням невичерпного інноваційного потенціалу України. Необхідно стимулювати інноваційну діяльність, створити інноваційні інфраструктури в областях, і вже на регіональному рівні наблизити наукові дослідження до реальних потреб виробництва, прискорити процеси передачі інформації про інноваційні розробки до виробників, активізувати внутрішні резерви та іноземні інвестиції у вітчизняні інноваційні проекти [11].

Реалізація пріоритетного напрямку «Стимулювання розвитку малих форм господарювання в агропромисловому комплексі» національної програми «Розвиток АПК» здійснюється через два основні заходи. Перший спрямований на розширення доступності кредитних ресурсів для особистих підсобних (ОПГ) і селянських (фермерських) господарств (СФГ) і створюваних ними сільськогосподарських споживчих кооперативів. Передбачається здійснити субсидування процентної ставки по кредитах. Реалізація другого заходу буде спрямована на стимулювання створення заготівельних і постачальницько-збутових структур, розвитку кредитної кооперації, а також виробництв з переробки сільськогосподарської продукції, виробленої в ОПГ і СФГ. З метою розвитку мережі споживчих кооперативів із заготівлі, постачання, збуту, переробки продукції ОПГ і СФГ передбачається видача пільгових кредитів на основі розробленої Концепції розвитку сільськогосподарських споживчих кооперативів [12; 23].

Запропоновані підходи видаються дуже актуальними, оскільки сільська кооперація в останні роки реально розвивається. Одним із перспективних шляхів виходу всього сільського господарства України з кризи є шлях інтеграції та кооперації. Співпраця підприємств повинна будуватись одночасно у вертикальній та горизонтальній площині.

Розвиток кооперації та інтеграції у сільському господарстві є логічним етапом розбудови ринкової економічної системи і одним із шляхів комплексного розвитку сільських територій. Цей напрям діяльності широко підтримується у світі Міжнародною організацією праці, генеральною

конфедерацією сільськогосподарських кооперативів ЄС (СОРА-СОГЕСА) та Міжнародним кооперативним альянсом. Зокрема, ООН 18 червня 2002 року прийняла спецрезолуцію 56/114 «Кооперація в процесі соціального розвитку», в якій закликає уряди країн сприяти розвитку кооперації [14, с. 4].

У період глобалізації світової економіки та загострення конкурентної боротьби об'єднання підприємств і організацій за регіональним і галузевим принципом, що пов'язані процесом виробництва певної продукції, їхня злагоджена робота, а також підтримка з боку держави, буде сприяти створенню інноваційних виробничих кластерів. Як наслідок ми отримаємо продукцію, здатну успішно конкурувати на світовому ринку і надавати економіці України нових імпульсів у розвитку.

Фінансова підтримка особистих підсобних і селянських (фермерських) господарств дає старт їх розвитку і дозволить підняти конкурентоспроможність дрібнотоварного виробництва. Однак для оцінки та прогнозів розвитку цих форм необхідно, щоб були визначені конкретні механізми здійснення зазначеного напрямку в проектах «Розвиток АПК» і «Доступне житло». Нині нормативних документів, що визначають порядок фінансової підтримки зазначеної категорії, немає.

Для підготовки та залучення в галузь кваліфікованих кадрів, з урахуванням Концепції сталого розвитку сільських територій, запропоновано диференційований підхід до виділення субсидій на будівництво (придбання) житла у сільській місцевості для молодих сімей та молодих спеціалістів у регіонах. Реалізація програми дозволить, за оцінками Мінсільгоспу, залучити в галузь кваліфіковані кадри та закріпити на селі близько 6,5 тис. молодих фахівців.

Національний проект «Розвиток АПК» істотно підвищує роль міністерств і департаментів сільського господарства регіональних суб'єктів як на стадії формування зведених заявок від регіонів на надання кредитів і укладення лізингових договорів, так і на стадії реалізації проекту. Це вимагає нових підходів до управління агросистемами, метою яких є забезпечення продовольчої незалежності регіону, підвищення його конкурентоспроможності на внутрішньому та міжнародних ринках. В основу управління повинно бути покладено узгодження процесів виробничо-економічного та інноваційного розвитку, з урахуванням регіональних особливостей. Останні відображають ґрунтово-кліматичні умови, що склалися, спеціалізацію і структуру виробництва, рівень наукового забезпечення, інші переваги регіону. Як цілком правильно зазначено в роботі [1], для активізації інноваційної діяльності в АПК на регіональному рівні має бути побудована ефективна система передачі інформації від науки агропродовольчому бізнесу. При цьому велике значення має створення сприятливого інноваційного клімату, формування різних інформаційно-консультаційних служб, підтримка малих і середніх інноваційних підприємств, що забезпечують, як показує практика, високу ефективність розробки та реалізації невеликих інноваційних проектів, залучення до освоєння інновацій агропромислових корпорацій, агрохолдингів, фінансово-промислових груп. Слід враховувати, що віддача від інноваційної діяльності істотно підвищується при взаємній узгодженості проектів розвитку окремих галузей АПК і підприємств. У цьому зв'язку видається продуктивним залучення до розробки та виконання інноваційних проектів розвитку сільськогосподарського виробництва великих компаній харчової промисловості (як інвесторів), а також агрохолдингів, що мають у своєму складі підприємства другої і третьої сфер АПК.

Таким чином, реалізація інноваційних стратегій розвитку агросистем є найважливішим фактором підвищення конкурентоспроможності сільських регіонів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ермолова О.В. Повышение конкурентоспособности АПК России на основе инновационного роста / О.В. Ермолова, Н.А. Киреева, В.Г. Коростелев // Социально-экономические проблемы трансформации аграрных отношений и реформирования агропромышленного комплекса. – Саратов: ИагП РАН, 2005.
2. Дорошко О.О. Особливості інноваційного розвитку України / О.О. Дорошко // Інвестиції: практика та досвід. – 2011. – № 5. – С. 21–24.
3. Лукінов І.І. Агропромислова політика у макроструктурних пріоритетах / Лукінов І.І.; Ін-т аграрної економіки. – К.: ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2007. – 816 с. – (Вибрані праці: у 2 кн. – Кн. 1).
4. Саблук П.Т. Основні положення нової економічної парадигми національної продовольчої безпеки України в ХХІ ст. / П.Т. Саблук // Економіка України. – 2002. – № 5 (478). – С. 54–61.
5. Райсберг Б.А. Современный экономический словарь / Райсберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б. – [3-е изд., перераб. и доп.]. – М.: ИНФРА-М, 2002. – С. 155.
6. Санду И.С. Развитие инновационных процессов в АПК России (проблемы и перспективы) / И.С. Санду // Власть, бизнес и крестьянство: механизмы эффективного взаимодействия. – М.: Энциклопедия российских деревень, 2002.
7. Закон України «Про інноваційну діяльність» // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 36. – С. 266.
8. Конституція України. – К.: Українська правнича фундація, 1996. – 32 с.

9. Крылатых Э.Н. Регулирование инноваций и инновации в регулировании АПК / Э.Н. Крылатых // Государственное регулирование сельского хозяйства: концепции, механизмы, эффективность. – М.: Энциклопедия российских деревень, 2005.
10. Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» [Електронний ресурс] від 08.09.2011 р. № 3715-VI. – Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/3715-17
11. Проблеми управління інноваційним розвитком підприємств у транзитивній економіці: [монографія] /за заг. ред. С.М. Ілляшенка. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2005. – 582 с.
12. Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» від 17.07.1997 р., № 469/97-ВР (зі змінами та доповненнями).
13. Закон України «Про кооперацію» [Електронний ресурс] від 10.07.2003 р. № 1087-IV (зі змінами та доповненнями). – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/t031087.html
14. Малік М.Й. Проблемні питання розвитку кооперації та інтеграційних відносин в АПК / М.Й. Малік // Економіка АПК. – 2010. – № 3. – С. 4.

Стаття надійшла до редакції 15.09.2012.

УДК 658.5:664.6(477)

Калюжна О.В., к.е.н., доцент

Миколаївський національний аграрний університет

УПРАВЛІННЯ ЕФЕКТИВНІСТЮ ХЛІБОПЕКАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Рассмотрены основные аспекты управления эффективностью предприятий, предложена модель управления эффективностью хлебопекарных предприятий на основе выделения основных этапов их функционирования и система показателей эффективности.

Ключевые слова: *управление, эффективность, хлебопекарное предприятие, результативность.*

The main aspects of the management by enterprises efficiency are considered, the model of the management by baking enterprises efficiency on the basis of the allocation of the main stages of their functioning and the system of efficiency indicators is offered.

Key words: *management, efficiency, baking enterprise, productivity.*

Постановка проблеми. Мінливість сучасних умов господарювання хлібопекарських підприємств вимагає перегляду існуючих підходів щодо управління їх ефективністю. Причини необхідності появи нових підходів, пов'язані з підвищенням динамічності ринкового середовища і посиленням конкуренції, полягають у все більшому набутті для підприємств значення удосконалення існуючих та активізації пошуку новітніх методів управління ефективністю.

Управління ефективністю хлібопекарських підприємств у сучасних умовах характеризується типовими проблемами, які пов'язані з несвочасним реагуванням на зміну зовнішнього середовища, відсутністю комплексного підходу щодо процесу розробки систем управління, переважанням короткострокових цілей над довгостроковими програмами розвитку, що перешкоджає підвищенню їх конкурентоспроможності.

Аналіз останніх досліджень. Питання управління ефективністю, зокрема у хлібопекарській промисловості, виступають предметом досліджень багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців: С. Брю, А. Гончарука, Л. Дейнеко, К. Макконела, В. Яценка та інших. Незважаючи на наявність значної кількості розробок у напрямку пошуків шляхів удосконалення управління ефективністю існує ще багато невирішених питань з цієї проблематики. Так, на сучасному етапі розвитку українського бізнесу постає необхідність у поглибленні аналізу ефективності хлібопекарських підприємств, спрямованого на удосконалення його концептуальних положень, що й зумовило актуальність цього дослідження.

Метою статті є дослідження теоретико-методичних засад управління ефективністю вітчизняних хлібопекарських підприємств в сучасних умовах господарювання.

Виклад основного матеріалу. Функціонування хлібопекарської промисловості в умовах ринкової економіки передбачає первинну її орієнтацію на споживача, гнучке сприйняття змін у системі спо-